

СЕКЦІЯ 1
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ КОНСТИТУЦІЙНОГО
РЕФОРМУВАННЯ В УКРАЇНІ

**КОНСТИТУЦІЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЛЕГІТИМАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ
ВЛАДИ: ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ**

Байрачна Лариса Кімівна

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого
e-mail: bayrachnayalarisa@mail.ru

Ключові слова: конституція, конституційна стабільність, легітимність, процес легітимації, імператив розвитку держави.

В історії становлення сучасної держави одним з вузлових моментів є вироблення і прийняття її Конституції. Дуже важливо зрозуміти, як вироблялася і приймалася Конституція, які проблеми при цьому були найбільш гострі, як брали участь в цьому процесі політичні партії і широка громадськість. Тільки розібравшись в проблемах, пов'язаних з розробкою і затвердженням Конституції, можна уявити, що з себе представляє та чи інша держава. Розгляд всіх зазначених питань враховуючи досвід України здається нам дуже актуальним, так як процес прийняття Конституції є тривалим, складним, суперечливим і накладає відбиток на її подальший розвиток. Усе це робить виключно актуальною будь-яку спробу розібратися у конституційному процесі який і досі триває в Україні.

Крім того, актуальність даного дослідження продиктована не тільки необхідністю аналізу процесу становлення нової української державності, а й визначається, складним, суперечливим процесом вдосконалення політичного життя країни, поновлення державності і формування на цій основі нових відносин між основними соціальними групами українського суспільства, державою та її громадянами. І, звичайно ж, найважливіше місце в цьому тривалому процесі належить легітимному утворенню законодавчої і виконавчої гілок влади, створенню механізмів їх гармонійної і стійкої взаємодії на основі положень Конституції. Конституційний процес зіграв важливу роль у розвитку демократичних засад в Україні і є наслідком еволюції політичної системи, яка надає вплив на всі сторони життєдіяльності українського суспільства і визначає розвиток країни на багато років

вперед.

Результати аналізу наукових джерел і публікацій свідчать про те, що сучасна конституційна доктрина починає звертатися до проблем конституціоналізму, місця і ролі конституції як головного джерела права національної правової системи, до витоків конституції та особливостей її легітимності, її ролі в легітимації державної влади.

Філософським, соціальним, політичним та економічним аспектам природи конституції присвячено праці Дж. Бентама, Г. Бермана, Е. Бьорка, Ю. Габермаса, Дж. Гоббса, Д. Г'юма, О. Гьофе, Й. Гьоффнера, В. Липинського, Дж. Лока, Н. Лумана, М. Мариновича, Ж. Марітена, А. Медушевського, Ж. де Местра, Дж. Ст. Мілля, Т. Парсонса, Ф. Фукуями та інших.

Питання конституціоналізму та природи конституції були предметом дослідження багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Поняттю і структурі сучасного конституціоналізму присвячені праці М. Баглая, К. Гессе, Л. Генкіна, А. Дайсі, Ж.-П. Жакке, В. Кампа, К. Кліми, А. Крусян, П. Мартиненка, В. Мелащенко, П. Стецюка, І. Словської, Ю. Тодики, Г. Тойбнера, Р. Ципеліуса, А. Шайо, В. Шаповала, К. Шепелі та інших.

Окремим аспектам місця і ролі конституції у національній правовій системі присвячено праці А. Алейнікова, Ф. Ардана, Ю. Барабаша, Д. Комерса, А. Колодія, В. Лемака, В. Людвика, Г. Монагана, М. Оніщука, І. Перніце, В. Погорілка, М. Савчина, О. Скрипнюка, І. Сліденка, М. Ставніччук, В. Тація, Ч. Тейлора, Г. Тойбнера, В. Федоренка, Ю. Шемшученка, О. Ющика та інших.

Важливе місце у розкритті природи конституції належить вченим, які розкривали цю проблематику з точки зору верховенства права, зокрема, Т.Р.С. Аллану, А. Дайсі, Ф.А. фон Гаєку, С. Головатому, М. Козюбрі, Д. Коммерсу, Л. фон Мізеса, С. Погребняку, Р. Скратону, Я. Хасебе, С. Шевчуку та іншим.

Зважаючи на динамічний розвиток правової системи України заслуговують на увагу дослідження авторів, присвячені перехідним конституційним системам, зокрема, Ю. Бисаги, Л. Герасіної, В. Лемака, М. Панова, Б. Страшуна, Р. Уітц, Д. Холберстема, В. Чиркіна та інших.

Але з окремих аспектів розуміння конституції у контексті конституціоналізму як доктрини, її цінностей і праксеології можна виділити таке проблемне питання, яке є недостатньо розкритим у вітчизняній конституційній науці: конституцію як джерело права розглядають переважно як нормативно-правовий акт, натомість конституція не аналізується як інструмент легітимації державної влади.

Отож, конституція є основою легітимності публічної влади, а це означає, що її дотримання чинною владою є запорукою того, що суспільство визнаватиме таку владу справедливою, законною та доцільною. А це є

гарантією стабільності будь-якого політичного режиму, який функціонує на основі конституціоналізму. Виходячи з цього, конституція поряд з іншими функціями виконує функцію легітимації державної влади, яку можна простежити на трьох рівнях.

Установлення конституційних органів влади і закріплення їх повноважень являється статусною легітимацією. Конституція може встановлювати принципово нові органи державної влади або знову легітимізувати раніше існуючі органи з оновленим статусом чи зміненим (розширеним, звуженим) об'ємом повноважень. Так, Конституція України 1996 року установила Верховну Раду України, як єдиний законодавчий орган держави, яка стала свого роду прототипом існуючої в радянській період Верховної Ради Української РСР. Разом з тим, набув конституційної легалізації інститут Президента, який з 1991 року став певною новацією в історії незалежності України. Однак, зміни до Конституції 8 грудня 2004 року суттєво модифікували статус і об'єм повноважень Глави держави та Кабінету Міністрів. Так Уряд держави відповідно до нової редакції Конституції набув більш реального статусу вищого органу в системі органів виконавчої влади, ставши підконтрольним та підзвітним не Президенту, а Верховній Раді України.

Другий рівень легітимації державної влади – це процедурна легітимація, яка проявляє себе під час різноманітних способів формування органів державної влади, передбачених конституцією. Процедурна легітимація може бути заснована на виборах, призначенні та конкурсі. Для законодавчих та представницьких органів державної влади та місцевого самоврядування, формування яких відбувається на основі виборів (всезагальних, рівних, прямих, вільних, шляхом таємного голосування), процедурна легітимація спирається на принцип абсолютної чи відносної більшості, а також на пропорційне врахування голосів виборців, якщо застосовується пропорційна виборча система. Шляхом всезагальних і прямих виборів заміщається посада і Президента України, який отримує загальнонаціональний мандат безпосередньо від народу. Для органів виконавчої та судової влади характерним є застосування принципу призначення. Принагідно слід сказати, що процедурна легітимація в Україні потребує суттєвого реформування в напрямку більшої прозорості, доступності та контрольованості.

В європейській практиці функціонування правових демократичних держав процедурна легітимація не обмежується лише формуванням органів державної влади та місцевого самоврядування, але й застосовується під час обговорення та прийняття важливих нормативних актів, в тому числі й конституції. Так, конституційного закріплення набули такі форми громадянської участі в законотворенні, як народні законодавчі ініціативи, дорадчі опитування громадян, народні вето та інші. В цьому контексті слушною є думка Ю. Габермаса про те, що «лише процедурні умови

демократичного створення правових статутів забезпечують легітимність прийнятого закону» [1, с. 198]. Перспективи подальшого розвитку України як правової демократичної держави також пов'язані з урізноманітненням форм участі громадян в демократичному процесі та їх конституційно-правовому забезпеченні.

Третій рівень функції легітимації конституції найбільш складний і вимагає чітких орієнтирів для розуміння і реалізації. Це функціональна легітимація державної влади, яка передбачає певні вимоги до змісту діяльності органів влади та вищих посадових осіб держави. Вона вимагає систематичної змінюваності влади та її підконтрольності громадянському суспільству. Політичний контроль за державною владою є неодмінною умовою її легітимності, тому потребує свого конституційного закріплення. Лише контрольована державна влада має перспективи бути справедливою та ефективною. На сучасному етапі український конституціоналізм відчуває найбільші труднощі в сфері функціональної легітимності влади в зв'язку з низьким рівнем забезпечення прав та свобод людини і громадянина, а також недостатньою ефективністю реалізації соціальних функцій держави.

Список використаних джерел:

1. Habermas J. *Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy* / J. Habermas. – Cambridge: Polity Press, 1996. – 632 p.